

Peter Auer: Jazyková interakce

Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2012, 305 s.

V současné vědě lze vyzorovat dva protikladné, přesto se doplňující proudy, a to neustálou specializaci vědních oborů na jedné a propagovanou ideu interdisciplinarity na druhé straně. Recenzovaná publikace Petera Auera si neklade otázky, na něž by měla za cíl jednoznačně odpovědět, ale soustřeďuje se na skutečnost, že „vypůjčování“ si a vzájemné porovnávání poznatků a termínů z různých vědních disciplín může přinést další poznání či inspiraci pro další výzkum. Svým zájmem o interdisciplinární vnímání problému, *jak je možné jazykové jednání*, tak výzkumníky z řad lingvistů i sociálních vědců především podněcuje k mezioborovému zkoumání jazykových interakcí.

Cílem recenzovaného titulu, který původně vyšel v roce 1999, je představení teoretických příspěvků k otázce, „zda a jak se v jednání vůbec konstituuje jazyk (jakožto gramatika) a zda a jak na druhé straně jazyk (jakožto gramatika) umožňuje jednání“ (s. 13). Gramatika v Auerově pojetí tedy není nutně pojímána jako „pouhý nezajímavý povrchový korelát bioprogramů, jež jsou vlastním předmětem popisu, ale jako [...] historicky vzniklá, optimalizovaná a/nebo konvencionalizovaná řešení komunikačních úkolů“ (ibid.). Toto téma je svým zaměřením lingvistické, ale součástí lingvistiky je i mnoho poznatků, které jsou přejímány z jiných oborů, např. sociologie, filozofie jazyka, antropologie. Auer poukazuje na to, že v lingvistice jsou autoři mimo oblast lingvistiky poněkud podceňováni, není jim věnováno tolik pozornosti, kolik by zasluhovali, a proto připravil „lingvisticky orientovaný přehled“ (s. 10) teoretických příspěvků k tématu sociálního jednání, v němž jsou ustanovující osobnosti sociologického myšlení (zejm. Weber, Schütz, Garfinkel, Goffman, Luckmann, Foucault, Bourdieu) představeny jako strůjci myšle-

nek, které ovlivnily lingvistické přístupy ke zkoumání jazykové interakce.

V úvodu recenzovaného titulu sám autor přiznává, že výběr teoretiků i vyloučených pojmů a konceptů je značně selektivní a byl tvořen především jeho osobními preferencemi. Přesto argumentuje, že vybrané osobnosti a koncepty „by měly pokrýt spektrum základního vědění o analýze jazykové interakce, kterým v současné době disponujeme“ (s. 9). Výběr představuje rozmanitou škálu autorů a poukazuje na skutečnost, že neexistuje teorie, která by tyto přístupy sjednocovala. Ve své podstatě to ani není možné, protože mnoho teorií si vzájemně odporuje (Bühler, Benveniste – Shannon, Jakobson, s. 10). Dále v úvodu recenzované knihy Peter Auer přibližuje linii výkladu a odůvodňuje postupné řazení představovaných autorů na základě stručně doložených relací mezi nimi, které jsou následně rozpracovány v jednotlivých kapitolách. Při obhajobě zvolené formy výkladu se Auer snaží propojit dílčí myšlenky jednotlivých teoretiků tak, aby výsledný přehled byl lehce uchopitelný i pro studenta, který se s těmito autory či tématem seznamuje, tj. poukazuje na „jisté vývojové linie (např. Weber – Schütz – Garfinkel – Sacks...), patrně náhodné koincidence a podobnosti (Wittgenstein – Garfinkel/Sacks; ... Vološinov – Foucault), spřízněnosti (Geertz – Wittgenstein) a antagonistické vztahy (Goffman – Sacks; Bourdieu – Grice)“ (s. 10). V následujících kapitolách se k tomuto průběžně vrací a poukazuje na inspirační vlivy, které mezi jednotlivými autory byly či mohly být (např. vliv Schützovy fenomenologie na práci Garfinkela, s. 120). Taktéž se nebrání srovnávání jednotlivých autorů (př. Garfinkel – Wittgenstein – Schütz, s. 120–124), hledání podobností mezi nimi (Vološinovův pojem ideologie a Geertzovo pojetí kultury, s. 190 a dále).

Knihy je rozdělena do 22 kapitol věnovaných 22 autorům a k nim přiřazeným 22 pojmům. Peter Auer obhazuje dělení do

kapitol dle osobností jako reflexi roztříštěnosti a současně určité propojenosti zkoumání jazykových interakcí (s. 10). Každá z kapitol je uvedena stručným medailonkem představovaného teoretika a odkazy na jeho nejvýznamnější díla, která jsou relevantní pro zkoumání jazykových interakcí a oblast lingvistiky obecně. Díky práci překladatelského kolektivu jsou tyto odkazy na literaturu doplněny též o české a slovenské překlady. Auer ve zvoleném výběru teoretiků neusiluje nutně o to, ukázat pouze mimolingvistické vlivy a teorie, naopak, hned první kapitola je věnována klasickému technickému modelu komunikace Clauda Shannona (s. 15–23). Členění knihy dle oborových sekcí lze nahlížet následovně: lingvistické koncepty (kap. 1–5), filozofie jazyka (kap. 6–9), sociologie jazyka (kap. 10–14), přístupy poukazující na kontextualizaci jazykového jednání (kap. 15–17), antropologický přístup, zastoupený konceptem kultury Clifforda Geertze (kap. 18), a kulturně-sémiotické teorie (kap. 19–22).

Pokud zohledníme naše zaujetí pro sociologii, mohl by si text jako jednu z ambic klást popularizaci teoretiků klasické (Weber) i moderní sociologie (Bourdieu, Luckmann, Goffman), poukázat na jejich širší uplatnitelnost a přiblížit sociologickému publiku jejich méně známé koncepty – především jazykový trh Pierra Bourdieu (kap. 22) a komunikační žánry Thomase Luckmanna (kap. 16). Ze sociologického pohledu je rovněž zajímavý předložený lingvistický výklad klasického sociologického konceptu, a sice konceptu jednání Maxe Webera (kap. 10, s. 99–128), jenž je v recenzovaném titulu představen jako předchůdce pragmatického obratu v lingvistice. Se zaměřením na Weberův pojem jednání a přístup tzv. rozumějící sociologie Auer odkazuje k poznatku, že „[t]eprve vyzbrojení [...] schematickou znalostí situace můžeme z lexikálně a syntakticky založeného významového potenciálu (= ‚objektivního smyslu‘) víceméně jednoznačně odkrýt význam (= ‚subjektivní smysl‘) jazy-

kového jednání“ (s. 102–103) a stručně i k rozlišení jednání sociálního a „pouhého“ jednání, které nemá implikace pro další jednání. Auer pracuje se dvěma příklady jednání, která nenaplnují požadavek jednání sociálního: hlášení o ukončení nástupu do soupravy metra vyřčeno pracovníkem dopravních podniků před prázdným nástupištěm a modlitba (s. 103). Následně je poukázáno na slabiny Weberova přístupu, který opomíjí habitualizaci jednání v běžných situacích a „intersubjektivitu sociálního světa“ (s. 112). Tato kritika je Auerem rovněž využita jako stavební kámen pro představení práce dalšího z teoretiků, jelikož je dále rozpracována v úvodu kapitoly věnované Alfredu Schützovi (s. 110–119). Obdobné prolínání myšlenek, jejich porovnávání a odkazování na dříve zmíněné koncepty a díla, je pro knihu typické. Navzdory tomu, že kniha je dělena do kapitol dle jednotlivých autorů, text celé knihy je logicky provázaný a na závěry a možná porovnávání velice bohatý. Také díky rozsáhlému používání příkladů, které jsou uplatňovány opakovaně a vysvětlovány z perspektivy jiných autorů (opět např. Weber – Schütz a příklad hlášení v metru, s. 103 a 116), je text též velice čtivý a takto pojatá práce s příklady především umožňuje daleko snadnější a přitom hlubší pochopení dané problematiky.

Doslov Petra Kaderky a Jiřího Nekvápila na příkladu zdánlivě nelogické komunikace, s níž pracuje Valentin Vološinov (kap. 19), poukazuje na nesnáze výzkumníka, který se snaží komunikační výměnu zachytit – tj. především na nutnou znalost kontextu komunikace a její mimotextovou/mimoslovní rovinu (s. 237). Rozpracování v doslovu zmíněné komunikace s odkazy na teoretické koncepty a pojmy, které jsou součástí textu recenzované knihy, jsou pak výborným příkladem dokládajícím nezbytnost teoretického ukotvení výzkumu jazykové interakce. V souhrnu lze tedy recenzovanou publikaci hodnotit jako nástroj pro výzkumníky, který může badate-

lům „jejich hledání po přiměřeném analytickém přístupu a fundovaných teoriích usnadnit. [...] Kniha chce čtenáře inspirovat, vybízí k formulování vlastních výzkumů, k hledání vlastních řešení.“ (s. 239) V další části doslovu je velice poutavě představen Peter Auer jako příznivec etnografických metod pro zkoumání jazykové interakce a interdisciplinární vzdělanec. Zmíněn je i vliv, který na něj mělo setkání s Johnem Gumperzem, jemuž je též věnována patnáctá kapitola recenzované knihy (s. 154–164), a jeho teorie kontextualizace (s. 240–241).

Peter Auer sám připouští, že dělení kapitol dle vybraného teoretika a k němu přiřazeného klíčového pojmu rovněž ovlivnilo celkovou podobu textu (s. 12). Některá klíčová slova, kdy většina z těch, která zmiňuje, jsou hojně používaná především v sociálních vědách (např. hegemonie, narativ či institucionalizace), proto nebyla pro svou „tekutost“ v pojetí různých autorů do výběru zahrnuta. Je tedy očekávat, že tato kniha bude vyčerpávajícím zdrojem interdisciplinarit v otázce zkoumání jazykové interakce/jazykového jednání (Auer tyto pojmy uvažuje jako synonyma, s. 9). Nicméně představuje dobrý základ pro seznámení se s některými vlivy, které měly dopad na vývoj zkoumání, a díky četným komentářům k jednotlivým teoriím poskytuje prostor pro další vzdělávání se v této oblasti. Je proto vhodným přehledovým textem jednak pro studenty z řad lingvistů i humanitních věd obecně, jednak i pro akademické pracovníky, kteří by rádi rozšířili své mezioborové znalosti. V této oblasti k takovému zájmu též přispívá poměrně rozpracovaný věcný a jmenný rejstřík. Kolektiv překladatelů, který pracoval na „adaptaci“ Auerova textu, uznává jeho přínos spočívající v přehledovém uspořádání teoretiků majících vliv na výzkum jazykové interakce a hodnotí ho jako „výkon nepochybně úctyhodný“ (s. 244). Na druhou stranu sami přiznávají, že „vývoj analýzy jazykové interakce se přece jen od

konce devadesátých let, kdy Auerova kniha vznikala, poněkud posunul“ (s. 244). Předpokládají, že v textu věnujícím se současným teoretickým přístupům by se zájem stácel k „tzv. multimodální interakci“ (s. 244–246). Tento přístup poukazuje především na intonaci hlasu a vizuální okolnosti jazykové interakce – např. pohled. Tedy, „multimodální analýza sociální interakce [se] zaměřuje [...] na souběžné (komplementární/synergické) využívání více sémiotických modů při komunikaci“ (s. 245). Přesto lze ocenit přínos knihy pro české prostředí – zvláště proto, že většina v recenzované knize představených autorů nebyla přeložena do češtiny, jak je explicitně uvedeno v doslovu.

Autorský kolektiv pod vedením Jiřího Nekvapila si byl velice dobře vědom rizika práce s překladem sekundární literatury (s. 241–242). „[P]řekladatelé naráželi na neexistenci českých termínů, nebo naopak na jejich mnohost, resp. terminologickou rozkolísanost.“ (s. 242) Vysoký zájem o problematiku překladu odborného textu je evidentní i v případech, kdy některý z představených teoretiků pracuje s běžnými příklady užití řeči v cizích jazycích. Tyto jsou díky kolektivu překladatelů doplněny o české ekvivalenty a je jim přiřazen krátký doplňující sémiotický výklad (např. s. 101). Výsledkem jejich několikaleté práce je tak publikace, která je „nejen překladem, ale v zásadě i adaptací původní předlohy, resp. původních předloh“ (s. 7). A to vše v přímé konzultaci s autorem původního textu. I navzdory tomu, že jsou „příspěvky některých autorů k teorii jazykového jednání pouze částí (někdy malou) jejich celkového díla“ (s. 12–13), překlad Auerovy knihy představuje odrazový můstek, na který je možno navazovat a který přináší příslib interdisciplinárního výzkumu jazykové interakce.

Lucie Kondrátová